

Aleksandra CICHARSKA
Uniwersytet Gdański

EDUKACJA REGIONALNA W POLSCE NA TLE WYBRANYCH KRAJÓW EUROPEJSKICH

Edukacja regionalna w szkołach nabiera coraz szerszego znaczenia, zwłaszcza w dobie globalizacji. Proces ten może bowiem zarówno osłabić, jak i wyodrębnić, wzmocnić rolę miejsca.¹ Treści regionalne przekazywane uczniom podczas zajęć mają na celu zarówno poznanie historii, środowiska naturalnego czy problemów społeczno-ekonomicznych najbliższego otoczenia, jak również udzielenie pewnego rodzaju pomocy przy identyfikacji własnego „ja”. Wiąże się do ściśle z poczuciem bezpieczeństwa młodego człowieka, dla którego ustalenie tożsamości indywidualnej jest niezwykle istotne. W przypadku regionów monokulturowych i rodzin zamieszkujących dane terytorium od wielu pokoleń jest to nieporównywalnie łatwiejsze aniżeli w sytuacji imigrantów zmuszonych odnaleźć się w nowej rzeczywistości. Należy zatem zwrócić w tym miejscu uwagę na niebagatelną rolę nie tylko domu rodzinnego, ale także szkoły, pedagogów, którzy powinni pomóc zarówno w procesie asymilacji, jak również w zachowaniu wartości kulturowych, przy jednoczesnym wyzbyciu się poczucia wyobcowania. Duże znaczenie mogą mieć zajęcia z zakresu edukacji regionalnej, które ze względu na przekazywane treści uczą również tolerancji wobec innych kultur.²

W niniejszym opracowaniu przedstawiono więc różnice w przekazywaniu wiedzy z zakresu szeroko pojmowanego regionalizmu w Polsce oraz wybranych krajach europejskich – na przykładzie Niemiec i Rumunii. W badaniu wzięto przede wszystkim pod uwagę wywiady i obserwacje, które przeprowadzone zostały z pomocą studentów geografii przebywających na wymianie międzynarodowej. Polegały one na hospitacji lekcji w szkołach, rozmowach z uczniami, jak również absolwentami. Ze względu na to, iż charakter tego typu zajęć w poszczególnych państwach może się nieco różnić w zależności od regionu, jego historii i struktury ludności zaznaczyć należy, iż badania przeprowadzone zostały we wschodniej części Niemiec – Brandenburgii oraz na obszarze rumuńskiego okręgu Bihor położonego w zachodniej części kraju.

W Polsce, regionalna ścieżka edukacyjna jest rodzajem zajęć o charakterze międzyprzedmiotowym. Pozwala to na przekazanie uczniom informacji z poszczególnych dziedzin, przy jednoczesnym łączeniu zależności między procesami zachodzącymi w środowisku naturalnym, a przemianami gospodarczymi itp. Celem edukacji regionalnej jest stopniowe wprowadzanie wychowanka w głąb otaczającej go przyrody, kultury i pomoc w dostrzeżeniu jego wartości. Na etapie szkoły podstawowej uczeń poznaje najbliższe otoczenie i specyfikę regionu, w którym mieszka. Istotne jest również rozwijanie wartości rodzinnych, związanych z walorami kulturowymi lokalnej społeczności. Wprowadzane są także elementy historii regio-

¹ M. Dutkowski: *Globalizacja – czy jest groźna?* W: T. Michalski (red.): *Zagrożenia we współczesnym świecie jako temat edukacji geograficznej*. 2008, s. 37-51

² A. Cicharska: *Znaczenie edukacji regionalnej w poszukiwaniu tożsamości indywidualnej*. W: D. Rondalska, A. Zduniak (red.): *Edukacyjne zagrożenia i wyzwania młodego pokolenia*. T. 2. „Edukacja XXI wieku” 17, s. 87-90

nu oraz miejscowej gwary. Na kolejnym etapie kształcenia młody człowiek próbuje dostrzec różnice i związki między poszczególnymi regionami kraju. Poszerzana jest również wiedza z zakresu historii, kultury, literatury, geografii i języku regionalnym. Uczeń szkoły średniej skupia się na dziejach swojego regionu na tle historii Polski i Europy, poznaje jego szanse rozwoju we współpracy krajowej i międzynarodowej, jak również próbuje wskazać narzędzia pomocne przy jego promocji.³

Istotnym czynnikiem jest to, iż lekcje te należą do grona nadobowiązkowych ciesząc się przy tym relatywnie dużym zainteresowaniem. Związane jest to z tym, iż polskie szkoły są w większości jednorodnie kulturowo, a w wielu regionach poczucie przynależności do danej społeczności jest wyjątkowo silne. Przykładem może tutaj być Śląsk, gdzie wysoki odsetek ludności na co dzień posługuje się gwarą, propagując swoją szeroko pojmowaną kulturę. Podobnie sytuacja przedstawia się na Kaszubach, na terenie których przywiązana do tradycji ludność przekazuje jej wartości kolejnym pokoleniom. Inaczej oczywiście sytuacja wygląda wśród konserwatywnej ludności wiejskiej aniżeli na terenach silnie zurbanizowanych, jednak także w dużych i wielkich pomorskich miastach prowadzone są koła regionalne i zajęcia językowe. Badania przeprowadzone w gdyńskich szkołach podstawowych wykazały, iż ponad połowa respondentów uczęszcza na zajęcia ze względu na swoje pochodzenie.⁴ Najbardziej interesujące są dla nich ciekawe metody nauczania, literatura oraz prezentacja lokalnej kultury. Uczniom brakuje jednak zajęć terenowych, na które ich zdaniem przeznaczona jest niewystarczająca liczba godzin. Wysoko oceniona została także skuteczność zajęć, gdyż prawie 70,0% badanych uważa, iż zdobyli większą wiedzę o regionie i lokalnej mowie. Zdecydowana większość planuje kontynuować edukację regionalną w kolejnych latach, co świadczy o chęci młodego pokolenia do kultywowania tradycji i poszerzania wiedzy z zakresu historii, geografii czy literaturoznawstwa swojej małej Ojczyzny.

Należy również wspomnieć, iż mniejszości narodowe (zwłaszcza na terenach przygranicznych) mają możliwość uczęszczać do szkół lub specjalnie dla nich utworzonych klas, w których zajęcia odbywają się w języku ojczystym. Pozwala to niewątpliwie na kontakt z kulturą i określenie tożsamości indywidualnej ucznia. Dużą wagę przywiązują do tego przede wszystkim mieszkańcy wschodniej części kraju, którzy coraz to częściej i chętniej eksponują swoje symbole kulturowe. Po wielu latach prób odcięcia się od wschodnioeuropejskiego pochodzenia, ze względu na trudną sytuację społeczno-polityczną, zaczęli dostrzegać jego walory. Podobnie sytuacja wygląda na południu kraju, gdzie znaczny odsetek młodych ludzi uczęszcza do placówek oświatowych w przygranicznych miastach czeskich i słowackich, a edukacja regionalna nabiera tam szczególnego znaczenia.

Na podstawie obserwacji i wywiadów przeprowadzonych na terenie Niemiec wywnioskować można, iż edukacja regionalna nie odgrywa tam dużej roli. Ze względu na to, iż system nauczania różni się znacznie od polskiego, uczniowie mogą uczęszczać na nadobowiązkowe lekcje związane z ich zainteresowaniami, jednak są to w głównej mierze zajęcia praktyczne. W niektórych szkołach Brandenburgii prowadzone są koła zainteresowań traktujące o historii i literaturze regionu wraz z elementami miejscowej gwary. Rozpoczynają się one zazwyczaj na

³ <http://www.wychowawca.pl/>

⁴ A. Cicharska: *Edukacja regionalna w Gdyni*. W: „Pomerania” nr 10 2008, s. 10-12

poziomie gimnazjum, kiedy to uczniowie mają duży wpływ na tworzenie programu nauczania. W przypadku zainteresowania młodzieży daną tematyką (również edukacją regionalną) organizowane są zgodnie z ich potrzebami zajęcia pozalekcyjne. Warto również zwrócić uwagę, iż już na etapie szkoły gimnazjalnej uczeń wybiera specjalizację, dzięki której może rozwijać swoje zainteresowania. Narzuca to jednak pewne ograniczenia związane z przekazywaniem wiedzy o regionie, gdyż osoby, które zdecydowały się na profil matematyczny najczęściej nie uczęszczają na pozalekcyjne koła regionalne. Inaczej w przypadku młodzieży pobierającej naukę w specjalizacji przyrodniczej i humanistycznej, jednak według przeprowadzonych badań wywnioskować można, iż niewielki odsetek tej grupy korzysta z takiej możliwości.

Największe znaczenie w przypadku różnic edukacji regionalnej pomiędzy szkołami polskimi a niemieckimi ma niewątpliwie struktura narodowościowa młodzieży w klasach na każdym etapie kształcenia. Ze względu na to, iż grupa uczniów w placówkach państwowych składa się przynajmniej w połowie z osób obcego pochodzenia (szczególnie Polaków, Turków, Rosjan oraz imigrantów z Chińskiej Republiki Ludowej) przyjęto odmienne założenia programowe niż w naszym kraju. W takim przypadku należy wystrzegać się gloryfikacji obecnego miejsca zamieszkania uczniów, a zwracać ich uwagę na różnice pomiędzy regionami wyodrębniając w ten sposób charakterystyczne ich cechy. Co prawda, na pierwszym etapie kształcenia zajęcia regionalne mają na celu podobnie jak w Polsce poznanie najbliższej okolicy (zarówno w ramach lekcji przyrody jak i nadobowiązkowych regionalnych kół zainteresowań) to bardzo szybko przekazywane przez pedagogów treści odnoszą się do całego kraju, następnie kontynentu, a w efekcie reszty świata. Istotnym czynnikiem jest to, iż niemieccy nauczyciele (podobnie jak nauczyciele większości krajów Europy Zachodniej) starają się zachęcić podopiecznych do pracy w grupach mieszanych, dzięki czemu z jednej strony każdy uczeń w charakterystyczny dla siebie sposób przedstawia różnice regionalne w kraju i na tle Europy czy świata, a z drugiej strony sprzyja to niewątpliwie podstawowym założeniom omawianych zajęć czyli kształtowaniu tolerancji wobec odmiennych kultur przy jednoczesnym poszukiwaniu indywidualnej tożsamości ucznia.

Inaczej niż ma to miejsce w Polsce wygląda również sytuacja pod względem nauczania języka regionalnego. Jak już wcześniej zostało wspomniane w wybranych brandenburskich placówkach oświatowych prowadzone są dodatkowe zajęcia z wykorzystaniem lokalnej gwary, jednak nie cieszą się dużym zainteresowaniem i ze względów naturalnych uczęszcza na nie jedynie część młodych Niemców, których rodziny zamieszkują północno-wschodnią część kraju od pokoleń. Należy również zwrócić uwagę na fakt, że nauczyciele podczas zajęć obowiązkowych powinni posługiwać się wyłącznie językiem urzędowym tzw. wysokoniemieckim (Hochdeutsch), a używanie przez pedagogów jakiegokolwiek dialektu jest niepożądane i grozi utratą posady. Głównym tego powodem jest oczywiście wielokulturowość, która mogłaby wzbudzić w uczniach poczucie segregacji rasowej, gdyż zajęcia byłyby dla nich niezrozumiałe, a tym samym obniżały w pewnym stopniu ich dostęp do wiedzy.

Pomimo tego, iż w Brandenburgii teoretyczne lekcje traktujące o dziedzictwie kulturowym w regionie nie są popularne to zdecydowanie częściej niż w Polsce

organizowane są zajęcia terenowe.⁵ Pozwalają one zarówno dostrzec interakcję człowiek-środowisko, a jednocześnie uniknąć poczucia dyskryminacji młodych imigrantów. Można więc stwierdzić, iż niemieccy nauczyciele propagują edukację regionalną za pomocą doświadczenia, osadzoną w teorii behawioryzmu poznawczego. Jest to zdecydowanie najlepsza metoda poznania i zrozumienia otaczającego nas świata, zwłaszcza w przypadku niejednorodnego kulturowo charakteru kraju.

Na terenie Rumunii w ostatnim dwudziestoleciu przeprowadzono szereg reform mających na celu ulepszenie systemu szkolnictwa. W okresie rządów komunistycznych system edukacyjny był tam silnie scentralizowany, pod ścisłą kontrolą państwa. Nauczyciele nie posiadali więc swobody przy wyborze metod i treści przekazywanej wiedzy. Obecnie sytuacja wygląda inaczej. Szkoły, biorąc pod uwagę potrzeby i zainteresowania uczniów, bardzo często tworzą własne programy nauczania – również te związane z zamieszkiwanym przez nich regionem.

Podobnie jak w Niemczech, nie ma w rumuńskich szkołach osobnego przedmiotu, którego program nauczania skupiałby się na poznaniu kultury regionu. Warto jednak zwrócić uwagę na to, iż treści przekazywane na lekcjach geografii szczegółowo przedstawiają zależności między człowiekiem, a środowiskiem w poszczególnych jednostkach administracyjnych kraju. Poddając analizie program nauczania wiele miejsca poświęca się zagadnieniom społecznym i ekonomicznym Rumunii, a w ostatnich latach nacisk zaczęto kłaść na kwestie związane z ochroną środowiska naturalnego. Na poszczególnych etapach kształcenia uczniów identyfikuje różnice i podobieństwa zachodzące w czasie (najpierw w odniesieniu do regionu, który zamieszkuje, a następnie w porównaniu do innych obszarów) jak również dostrzega odmienności kulturowej przemiany socjoekonomicznej w Rumunii na tle pozostałych krajów Europy i świata. Można więc stwierdzić, iż geograficzna edukacja regionalna polega tam przede wszystkim na komparacji aniżeli skupianiu się na treściach związanych z jednostką terytorialną, w obrębie której znajduje się szkoła.⁶

Jak już wcześniej wspomniano badania prowadzone były w rumuńskim okręgu Bihor, który charakteryzuje się wysokim udziałem mniejszości zza zachodniej granicy. Większość z nich uczęszcza jednak do węgierskich placówek oświatowych. Na podstawie przeprowadzonych wywiadów można więc zaryzykować stwierdzeniem, iż ludność węgierska separuje się w pewnym stopniu od obywateli Rumunii, gdyż wiele młodych osób nie posługuje się językiem kraju, w którym obecnie mieszka. W związku z tym jako krzywdzące odebrali rozporządzenie Ministerstwa Edukacji o konieczności nauczania geografii i historii Rumunii w języku urzędowym tego kraju. Spowodowało to wiele trudności, a także poczucie wyobcowania. Edukacja regionalna, rozumiana jako poszerzanie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego w miejscu zamieszkania i okolicy ma właśnie większe znaczenie w szkołach mniejszości narodowych, którzy zapewne w specyficzny dla siebie sposób odbierają kulturę, w której żyją.

Podobnie jak w Polsce, uczniowie rumuńskich szkół uważają, iż częściej powinny odbywać się lekcje w terenie. To one bowiem wzbudzają w młodzieży naj-

⁵ H. Haubrich: *Reflections on geography standards in Germany W*: "International Research in Geographical and Environmental Education" Nr 14 2005, s. 72-76

⁶ L. Soós: *Geographical education in Romania in the period of transformation to market economy*: W: "International Research in Geographical and Environmental Education" Nr 12 2003, s. 171-176

więcej zainteresowań i pozwalają spojrzeć na otaczający ich świat i w sposób prawdziwy, pobudzając zmysły. Proces percepcji uaktywnia się niewątpliwie podczas tego typu zajęć i z pewnością w przypadku ich popularyzacji w szkołach większym zainteresowaniem cieszyłyby się regionalne koła zainteresowań oraz dodatkowe lekcje geografii czy przyrody, których w obowiązującej podstawie programowej jest niewiele.

Uogólniając, w polskich szkołach edukacja regionalna cieszy się dużym powodzeniem. Uczniowie chętnie uczęszczają na nieobowiązkowe zajęcia traktujące o dziejach, środowisku przyrodniczym i lokalnej kulturze. Duży wpływ ma na to jednorodna struktura narodowościowa i etniczna w większości regionów kraju. Charakteryzują się one często zwartą, zakorzenioną grupą społeczną, pragnącą kultywować tradycje swoich przodków. Nie oznacza to jednak braku tolerancji wobec innych kultur, gdyż jak zostało wcześniej wspomniane, jednym z celów edukacji regionalnej jest otwarcie się na wartości pozostałych rodaków oraz obcokrajowców. Warto również poświęcić więcej czasu na zajęcia terenowe, gdyż to właśnie one pozwalają odkryć otaczający uczniów świat i dostrzec walory, których nie sposób docenić ze szkolnej ławy. Podobny problem występuje w Rumunii, gdzie lekcje w terenie są nadal mało popularne. Treści regionalne przekazywane są tam przede wszystkim na lekcjach geografii, których niewielka, tygodniowa liczba godzin nie pozwala na organizowanie częstych wycieczek, nawet w najbliższej okolicy. Zajęcia pozalekcyjne nie są jeszcze w Rumunii tak popularne jak w krajach zachodnioeuropejskich, co zdecydowanie obliuguje rodziców do uzupełniania wiadomości ich dzieci z zakresu lokalnych zwyczajów i dziedzictwa kulturowego w regionie. Pozytywne zmiany w szkolnictwie państwowym, które nastąpiły w ostatniej dekadzie zaznaczyły się jednak m.in. we wprowadzeniu edukacji ekologicznej, na czym niewątpliwie zyskują wszystkie regiony kraju.

Spośród omawianych państw najbardziej charakterystyczne okazały się Niemcy. Zawdzięczają to bogatej strukturze narodowościowej szkół, która z kolei narzuca odmienne metody dydaktyczne i treści programowe. Nauczyciele w szkołach zachodnioeuropejskich mają trudne zadanie poruszania zagadnień kulturowych, w taki sposób, aby nie obudzić w podopiecznych uczucia wyobcowania. Niezależnie od opinii dotyczących przekazywania treści regionalnych z zakresu języka, sztuki czy historii obecnego miejsca zamieszkania uczniów, winno się zwrócić ich uwagę na aktualne problemy ekonomiczne i możliwości rozwoju jednostki administracyjnej. Bez względu na kraj pochodzenia, w przypadku osiedlenia się na stałe imigrantów, znajdują się wśród nich przyszli przedsiębiorcy, liderzy czy samorządowcy.⁷ Warto również, na wzór krajów zachodnich, nie idealizując jedynie regionu, w którym obecnie mieszka uczeń, dokonywać porównań z innymi częściami kraju i kontynentu. Imigrantom natomiast (poza procesem asymilacji) pomagać utrzymać kulturę związaną z miejscem ich pochodzenia, aby pozostała powodem do dumy.

⁷ T. Michalski: *Gospodarka lokalna – przybliżenie wybranych zagadnień*, W: T. Michalski (red.): *Region i edukacja regionalna – zarys problematyki*. 2004, s. 67-80